

Schaktning i Nygatan-Butgatan och Skomakaregatan-Gamla Rådstugugatan

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173, stadslager
Berg 1:1 och Gamla staden 1:2
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Fredric Wirbrand

Schaktning i Nygatan-Butgatan och Skomakaregatan-Gamla Rådstugugatan

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173, stadslager
Berget 1:1 och Gamla staden 1:2
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Fredric Wirbrand

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2021

Samtliga foton av Fredric Wirbrand om inget annat anges.

Omslag: Platsen där schakt 1 slutade i Södra Promenaden. Foto från öster av Ingela Harrysson.

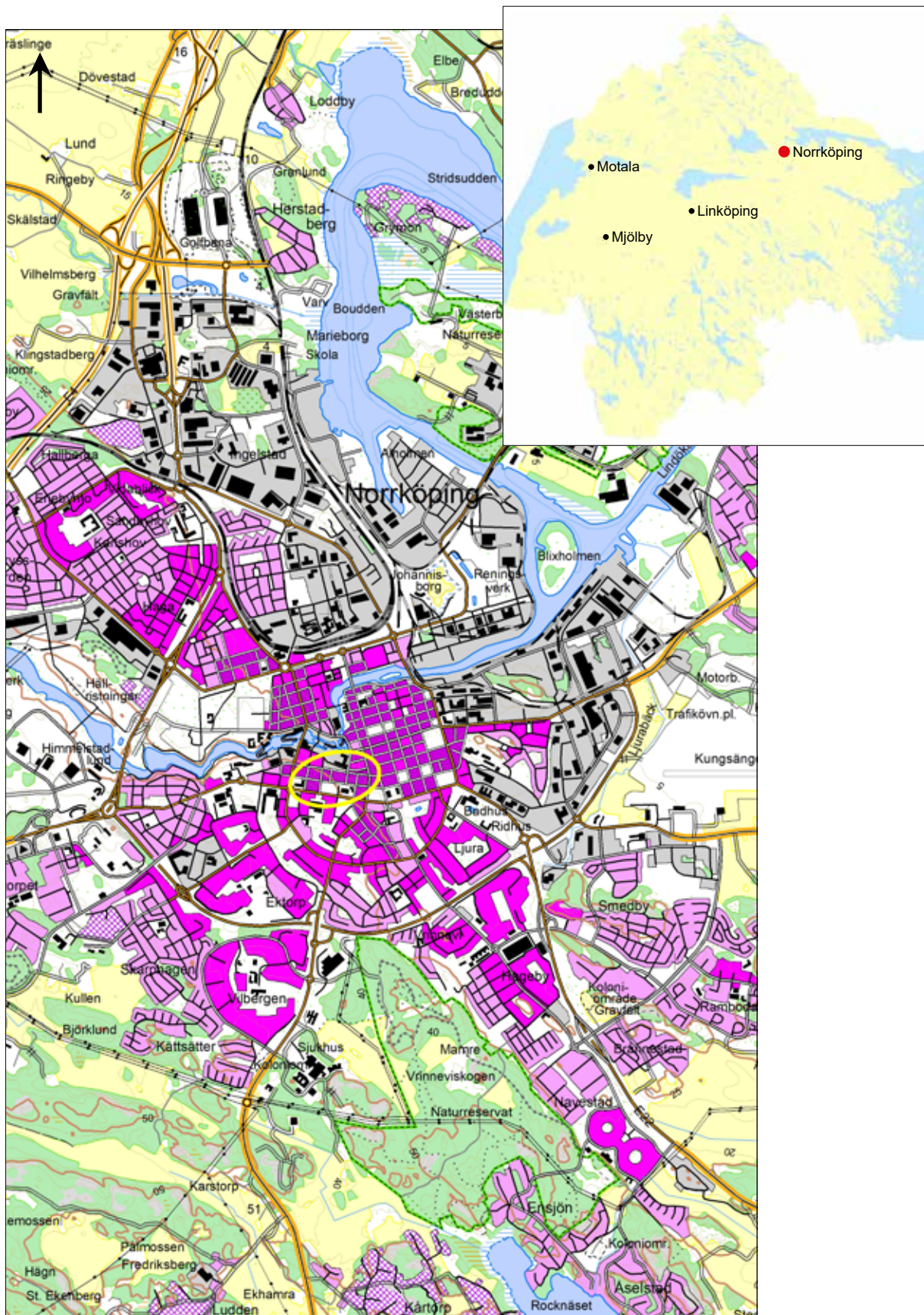
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 828988 och 850434.

ISBN 978-91-8041-006-9

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Historisk bakgrund	7
Tidigare undersökningar	8
Syfte och målsättning	8
Metod och genomförande	8
Dokumentation	10
Undersökningsresultat	10
Schakt 1	10
Schakt 2	11
Tolkning och utvärdering	12
Referenser	12
Kart- och arkivmaterial	12
Litteratur	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13
Bilagor	14
Bilaga 1. Schakttabell	14
Bilaga 2. Kontexttabell	14

Figur 1. Undersökningsområdet markerat med en gul ellips. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

I april och maj 2021 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Norrköping. Ett cirka 335 meter långt och 1,2 meter brett ledningsschakt grävdes i Nygatan och Butgatan, och ett mindre schakt på 5,4 × 3,7 meter grävdes i hörnet Skomakaregatan-Gamla Rådstugugatan.

I Butgatan, cirka 7 meter söder om korsningen med Nygatan, framkom ett möjligt kulturlager som bestod av svartbränd sand. Annars påträffades inga arkeologiska lämningar vid undersökningen.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utförde en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i centrala Norrköping under perioden 6 april–7 maj 2021. Undersökningen föranleddes av att Oppunda Kraftkonsult AB i samarbete med E.ON Energidistribution AB skulle flytta sitt ledningsnät inför ombyggnaden av spårvägen på Nygatan. Ett långsmalt schakt grävdes i Nygatan och Butgatan (fastighet Berget 1:1) (figur 2), och ett mindre schakt grävdes i hörnet Skomakaregatan-Gamla Rådstugugatan (fastighet Gamla staden 1:2). Båda schakten grävdes helt eller delvis inom fornlämningen L2009:7173, Norrköpings historiska stadslager. Beslut om undersökning fattades av Länsstyrelsen i Östergötlands län (dnr 431- 1703-2021, beslutsdatum 2021-03-19). KM:s projektledare för den arkeologiska undersökningen var Fredric Wirbrand som också har författat denna rapport.

Figur 2. Schakten i Nygatan samt Butgatan, vyer från väster respektive norr.

Topografi och fornlämningsmiljö

Schakt 1 grävdes huvudsakligen i Nygatan, en gata med spårväg som går i öst–västlig riktning genom södra delarna av centrala Norrköping (figur 3). Gatan ligger precis på södra gränsen till fornlämning L2009:7173, Norrköpings historiska stadslager, och det var här som stadens gräns gick från 1600-talet fram till slutet av 1800-talet då staden expanderade och Södra Promenaden anlades. I området finns nu mest flervåningshus med lägenheter, men i kvarteret Åsen ligger Komvux och i kvarteret Elementarskolan finns en lågstadieskola.

Figur 3. Schakt 1 i blått och schakt 2 i lila. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:4 000.

Schakt 2 grävdes drygt 400 meter längre mot nordöst, i ett område vid Skomakaregatan och Gamla Rådstugugatan som ligger närmare Norrköpings historiska centrum. Idag huserar flera restauranger och butiker här, och i det närliggande kvarteret Spiran finns bland annat en biograf.

Historisk bakgrund

Nygatan och Butgatan ligger i den stadsdel av Norrköping som kallas Berget. Den började bebyggas i slutet av 1500-talet när de första industrierna hade öppnat i staden och det behövdes bostäder till alla nya arbetare. Många av de första arbetarna var specialister som kom från andra länder, varför Berget blev känt som "Tyskebacken" (Helmfrid 1972:36). Nygatan ligger nära där stadens södra gräns gick (figur 4). Det är okänt exakt hur stadsgränsen var markerad, men det är troligt att det fanns ett plank med en vall eller ett dike.

Figur 4. Schakten mot en rektifierad version av 1769 års karta över Norrköping. Skala 1:4 000.

Enligt kartor från mitten av 1800-talet fanns det en stadspört mitt för Butgatan som kallades Kransporten. Åkern utanför staden kallades här för Krogare- och Murgärdet. Den aktuella sträckan av Nygatan anlades 1879 under namnet Västra Nygatan, sitt nuvarande namn fick den 1958. Butgatans namn är känt sedan 1769 och kommer antagligen från det östgötska ordet "but", vilket har den direkta betydelsen "jordklump", men som användes om körkarlar (Kristensson 2016:23, 27). Kanske bodde det många sådana utmed gatan när den namngavs?

Området omkring schakt 2 tillhör stadsdelen Dal och har troligen varit bebyggt sedan medeltiden. Gatunätet här fick sin nuvarande sträckning efter stadsbranden 1655. Skomakaregatan kom till 1969 efter att Spiranhuset byggdes och delade Hantverkaregatan i två delar. Den västra delen av gatan fick därefter namnet Skomakaregatan utan att namnberedningen motiverade varför (Kristensson 2016:24).

Det närliggande kvarteret Sprutan ska ha fått sitt namn efter ett så kallat spruthus, det vill säga ett brandredskapsförråd, som låg i kvarteret. Bakgrunden till kvarteret Konstantinopels namn är okänd (Kristensson 2018:17, 20).

Tidigare undersökningar

Det har inte tidigare utförts några arkeologiska undersökningar i Nygatan eller de kvarter som ligger i direkt anslutning till schakt 1. De närmaste undersökningarna har utförts längre norrut på Butgatan och i kvarteret Kopparkypen direkt norr om kvarteret Röken. I kvarteret Kopparkypen har två förundersökningar genomförts 2005 och 2009, samt en slutundersökning 2014. Då undersöktes lämningar efter tio olika byggnader samt flera brunnar, odlingsytor och avfallsgropar. Även en stenmurad källare som var täckt av ett brandlager påträffades. De äldsta lämningarna fick en datering till tidigt 1600-tal, vilket stämmer väl överens med den bild som skriftliga källor ger om när stadsdelen bebyggdes (Karlsson 2005; Romedahl 2010; Ekman 2016). År 2019 utfördes en schaktningsövervakning i Butgatans sträckning direkt öster om kvarteret Kopparkypen, innan den nuvarande Hemvärnets park anlades där. Då påträffades lämningar efter ytterligare tre byggnader, en 10 meter lång stenmur samt en stenlagd väg eller gårdsplan med en möjlig medeltida datering (Wirbrand 2020a).

I området kring schakt 2 har det utförts betydligt fler arkeologiska undersökningar. Schaktet grävdes intill hörnet på kvarteret Konstantinopel som var föremål för omfattande undersökningar under perioden 1999–2000. Då påträffades lämningar som daterades till 1350–1600, med spår av djurhållning, hantverk och sporadisk bebyggelse från den äldsta tiden och stadsbebyggelse och tomtindelning från den yngre tiden (Karlsson m.fl. 2006). Vid en undersökning 2003 längs Skomakaregatan och Dalsgatan vid Chamberts plats väster om schakt 2 framkom 2 meter tjocka kulturlager. Bland annat syntes ett lager som tolkades vara från stadsbranden 1655, och under detta fanns lager som tolkades vara spår efter stadens expansion i slutet av 1500-talet (Karlsson 2003). Omfattande undersökningar har även utförts i S:t Persgatan direkt söder om schakt 2, under perioden 2017–2019. Då påträffades lämningar efter minst 24 byggnader, flera stenlagda ytor samt spår efter rännor, diken och odlingar. Majoriteten av lämningarna daterades till första halvan av 1600-talet (Wirbrand 2020b).

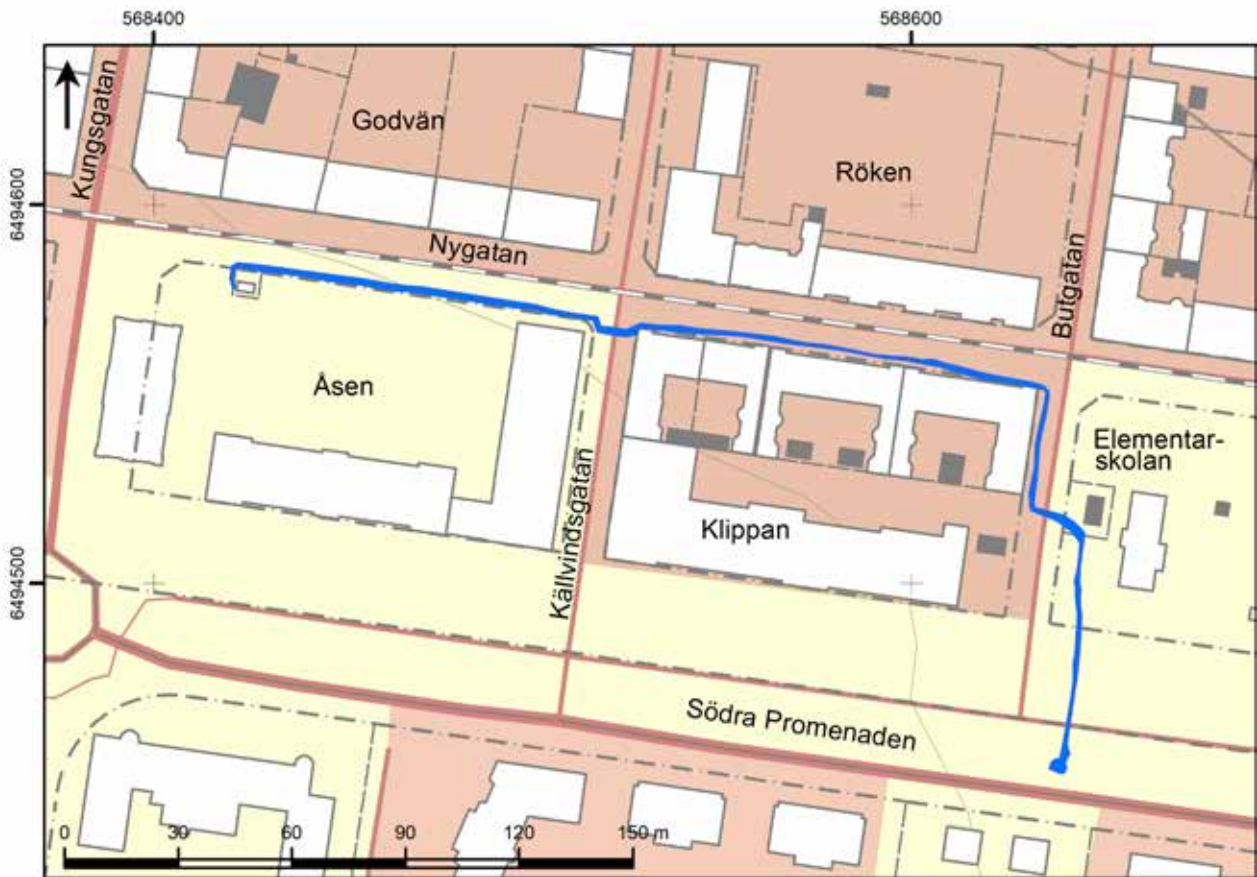
Syfte och målsättning

Syftet med schaktningsövervakningen var i första hand att tillse att fornlämningen berördes i så liten omfattning som möjligt. Om detta inte var möjligt skulle eventuella fornlämningar som framkom vid schaktningen dokumenteras med ett vetenskapligt arbetssätt.

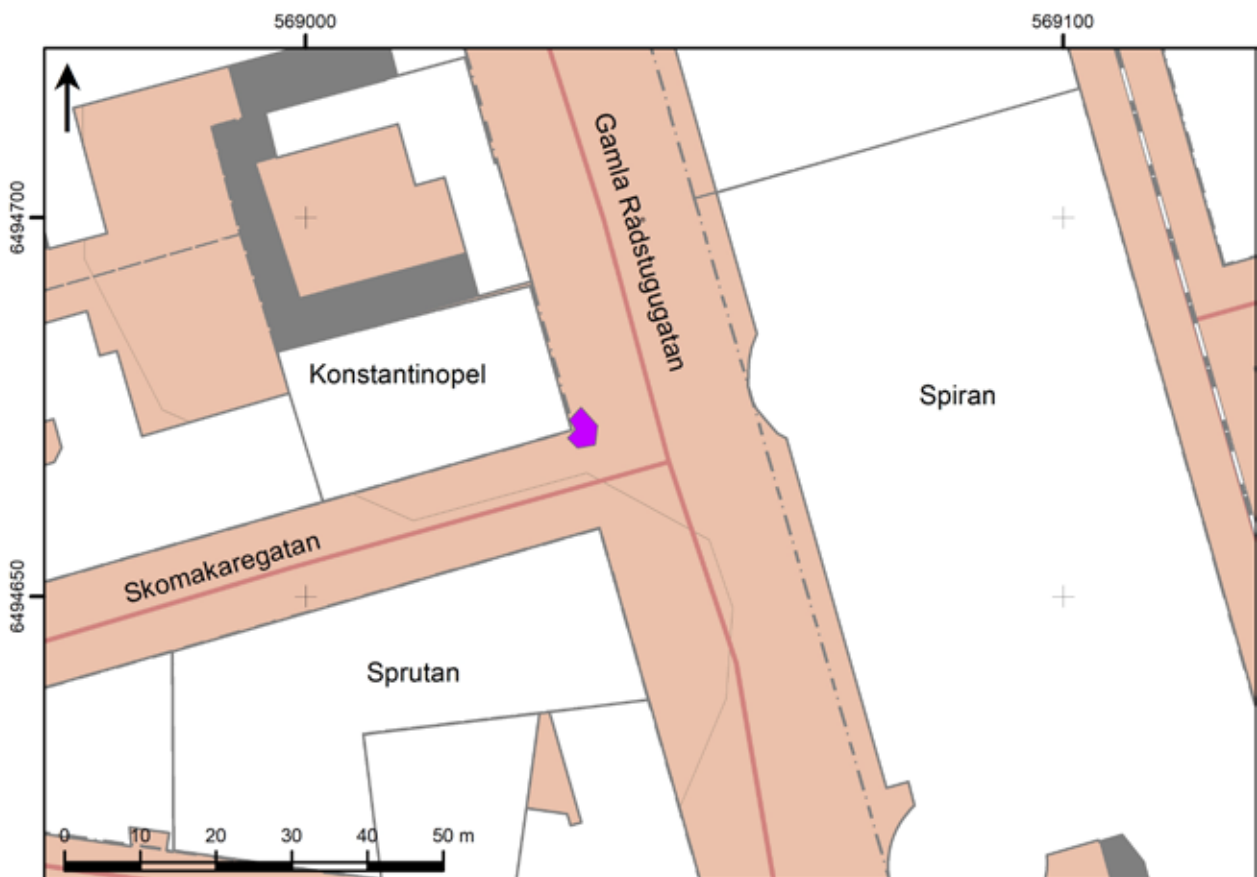
Metod och genomförande

Schakt 1 grävdes i trottoaren på södra sidan av Nygatan (figur 5). Schaktet började vid en transformatorstation i kvarteret Åsen i väster och fortsatte 220 meter österut till korsningen Nygatan-Butgatan. Där svängde schaktet söderut in på Butgatan, och fortsatte en cirka 36 meter lång sträcka på västra sidan av gatan. Sedan korsade schaktet gatan och fortsatte söderut ytterligare 60 meter över en gräsyta i kvarteret Elementarskolan i riktning mot Södra Promenaden. Totalt var schaktet cirka 335 meter långt. Det grävdes i genomsnitt 1,2 meter brett och 0,8 meter djupt. Den uppgrävda ytan var 550 m².

Schakt 2 grävdes i hörnet Skomakaregatan-Gamla Rådstugugatan, mitt emot kvarteret Konstantinopel (figur 6). Det var 5,4 × 3,7 meter stort och 0,85 meter djupt. Den uppgrävda ytan var 13,7 m².

Figur 5. Schakt 1 i blått med omkringliggande gator och kvarter. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:2000.

Figur 6. Schakt 2 i lila med omkringliggande gator och kvarter. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:1 000.

Dokumentation

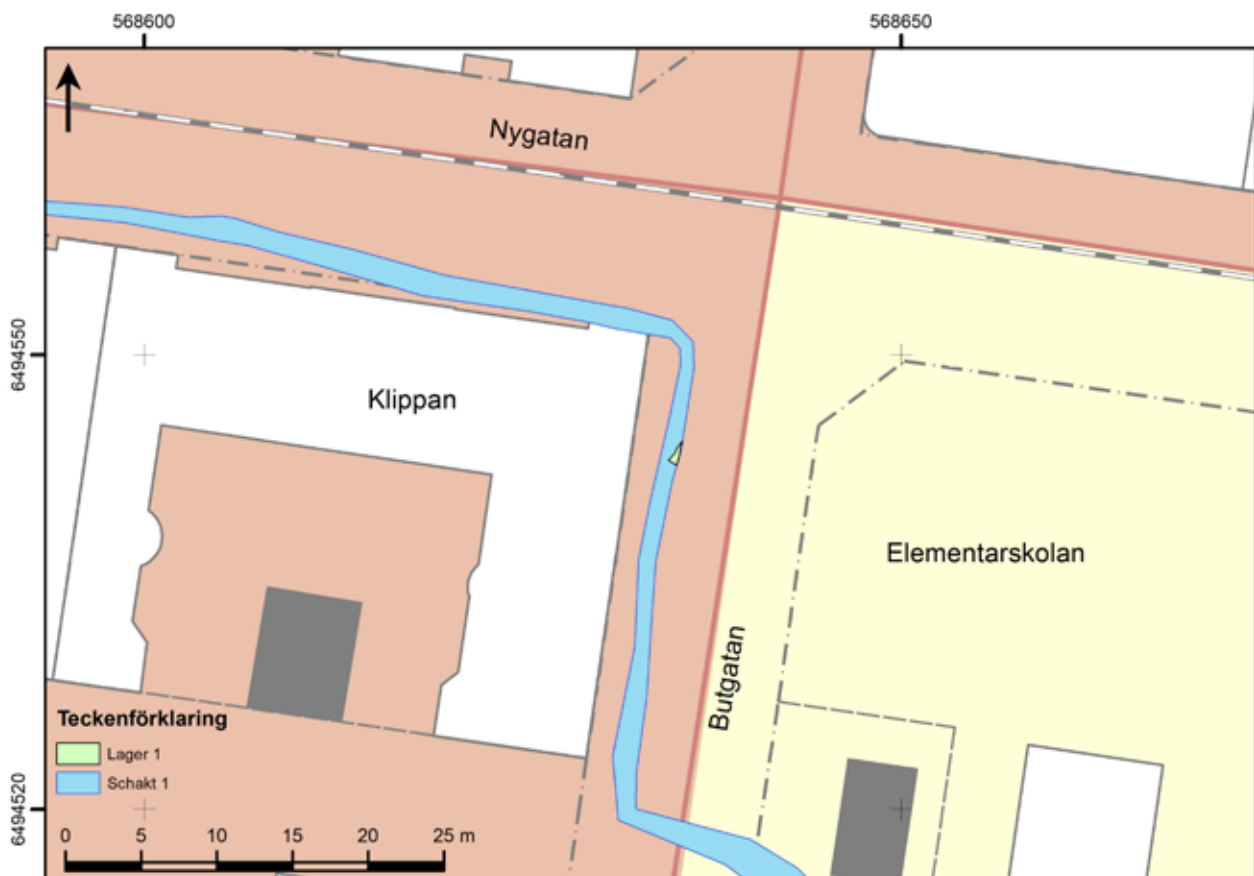
Alla fynd som påträffades vid undersökningen samlades in och registrerades. Undantaget var fynd av tegel och kakel som bara samlades in om de bedömdes ha daterbar dekor. Alla schakt och arkeologiska kontexter mättes in med en RTK-GPS. Alla kontexter fotograferades och dokumenterades med text.

Undersökningsresultat

Schakt 1

I schakt 1 påträffades endast ett möjligt kulturlager (lager 1). Det framkom i Butgatan cirka 7 meter söder om korsningen med Nygatan (figur 7). Lagret syntes mest i östra schaktväggen. Det var 0,9 meter långt, 0,12 meter tjockt och framkom på 0,6 meters djup. Det tycktes ligga någon centimeter ner i det sterila undergrundslagret, som i sin tur låg direkt under moderna bärlager (figur 8). Lagret bestod av svart, till synes bränd, sand. Det innehöll dock ingen kol. Om lagret utgjorde spår efter en brand, en förhistorisk härd eller om det var naturligt bildat är oklart.

Ingenting annat av antikvariskt intresse påträffades i schakt 1.

Figur 7. Lager 1 i schakt 1. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:500.

Figur 8. Lager 1 i profil. Foto från väster.

Schakt 2

Inga arkeologiska lämningar påträffades i schakt 2, då hela ytan visade sig ha urschaktats i samband med moderna markarbeten (figur 9).

Figur 9. I schakt 2 påträffades endast ledningar. Foto från söder.

Tolkning och utvärdering

Endast ett kulturlager påträffades vid undersökningen, och detta lager kan möjligen vara naturligt. I schakt 1 beror avsaknaden av lämningar troligen mest på att schaktet grävdes i tidigare grävda ledningsschakt. Men på vissa platser verkade det också som att det aldrig funnits några kulturlager, då den sterila undergrunden ofta framkom direkt under bärlagren. I schakt 2 så hade allt av antikvariskt intresse grävts bort då moderna ledningar lades ner.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Karta över sjö- och stapelstaden Norrköping år 1769 av lantmätaren Jonas Brolin
<https://www.norrkoping.se/kultur-och-fritid/bibliotek-och-arkiv/stadsarkiv/kartor.html>

Litteratur

- Ekman, T. 2016. *Kopparkypen*. Arkeologisk undersökning. Norrköping 96:1. Kopparkypen 18. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Arkeologgruppen AB rapport 2016:39.
- Helmfrid, B. 1972. *Norrköpings historia. Band 5. Tiden 1870–1914*. Stockholm.
- Karlsson, P. 2003. *Kulturlager vid Chambers plats. Schaktning för nytt VA samt fjärrvärme i Dalsgatan och Skomakaregatan i Norrköping*. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2003:28.
- Karlsson, P. 2005. *Delar av kvarteren Backen, Kopparkypen och Bergskvadranter*. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2005:63.
- Karlsson, P., Menander, H. & Heimdahl, J. 2006. *Kvarteret Konstantinopel. Omfattande profana medeltida lämningar i centrala Norrköping*. RAÄ 96. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2006:9.
- Kristensson, P. 2016. *Norrköpings gatunamn*. Klingsbergs förlag. Norrköping.
- Kristensson, P. 2018. *Norrköpings kvartersnamn*. Klingsbergs förlag. Norrköping.
- Romedahl, H. 2010. *Efterreformatoriska lämningar i kvarteret Kopparkypen*. Kv. Kopparkypen 3, 19 och 31, kv. Backen 1:1. RAÄ 96. Norrköpings stad och kommun. Östergötlands län. Arkeologisk förundersökning, del 1 och 2. UV Öst rapport 2010:10.
- Wirbrand, F. 2020a. *Schaktning i Hemvärnets park*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. L2009:7173, stadslager. Berget 1:1. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2020:37.
- Wirbrand, F. 2020b. *S:t Persgatan. Tidigmoderna stadslämningar i Norrköping*. Arkeologisk undersökning. Fornlämning L2009:7173, stadslager. Gamla staden 1:2. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2020:29.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM21040
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-1703-2021, 2021-03-19
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	202100348
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	6 april–7 maj 2021
<i>Personal:</i>	Fredric Wirbrand (projektledare) Ingela Harrysson
<i>Landskap:</i>	Östergötland
<i>Län:</i>	Östergötland
<i>Kommun:</i>	Norrköping
<i>Socken:</i>	Norrköpings stad
<i>Fastighet:</i>	Berget 1:1, Gamla staden 1:2
<i>Fornlämning:</i>	L2009:7173, stadslager
<i>Fastighetskarta:</i>	64F 9GS Borg
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	N6494450–6494674/E568420–569038
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Area (m ²)	Max djup (m)
1	335	1,2	550	0,8
2	5,4	3,7	13,7	0,85

Bilaga 2. Kontexttabell

Kontext	Längd (m)	Bredd (m)	Största tjocklek (m)	Beskrivning
Lager 1	0,9	0,2	0,12	Svart lager som främst syntes i östra profilväggen på cirka 0,6 meters djup. Bestod av svart, bränd sand och låg i steril undergrund.